

**Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

ФЕНЧАК ЛЮБОВ МИХАЙЛІВНА

УДК 504.008 : 057.87.371

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ
ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ**

13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Тернопіль - 2006

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. На сучасному етапі бурхливого розвитку промисловості, транспорту, планета Земля „працює на межі” своїх біологічних можливостей щодо життєдіяльності людства. Це пояснюється тим, що природні ресурси та їх відтворюваність мають скінчені величини, водночас вплив людини на природу важко контролювати і прогнозувати. Інтенсивний розвиток сільського господарства породив такі негативні явища як: деградація ґрунтів, забруднення середовища отрутохімікатами, поява нових хвороб у тварин, рослин і людей. Виникла необхідність екологізації сільського господарства. При цьому велику роль відіграє удосконалення системи загальної екологічної освіти та професійної підготовки спеціалістів для роботи в галузі рослинництва, тваринництва, ветеринарії та економіки сільськогосподарського виробництва. Адже відомо, що вплинути на екологічну ситуацію можна через процес освіти і виховання. Саме тому, так важливо підвищувати екологічну культуру майбутніх спеціалістів, особливо аграрного спрямування, адже сільськогосподарська діяльність – є екологічним фактором, який здійснює сильний вплив на природне середовище.

Про необхідність підвищення професійного, загальнокультурного та екологічного рівня випускників вищих навчальних закладів наголошується у Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти, Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є розвиток системи безперервної екологічної освіти та навчання протягом життя; виховання розуміння цілісності, єдності навколишнього світу, нерозривного зв’язку його компонентів. Погіршення екологічної ситуації, зростання захворюваності населення, пов’язані з цими явищами моральні та матеріальні збитки, спонукають на науковій основі вивчати взаємодію людини з природою, передбачати і прогнозувати всі її наслідки.

Ефективність розв’язання цієї проблеми значною мірою залежить від змістовної екологічної підготовки студентів у вищих аграрних навчальних закладах. Майбутня виробнича діяльність випускників вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації передбачає активний вплив на природне середовище, і ця особливість детермінує потребу в їхній ґрунтовній екологічній підготовці, створення певної системи формування екологічної культури студентів. Вказана особливість зумовлена функціями професійної діяльності спеціалістів-аграрників.

Соціально-економічні зміни та екологічний стан в Україні спричинюють необхідність якісного вдосконалення загальноосвітньої, культурної та фахової підготовки спеціалістів аграрного профілю. Рушієм даного процесу постає екологічна освіта та виховання, основна мета яких – формування екологічної культури, почуття відповідального ставлення до природи, усвідомлення кожним громадянином себе як її частини.

Аналіз стану формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників свідчить про наявність деяких суперечностей між:

- соціальним запитом на підготовку фахівців-аграрників, здатних гуманно освоювати природне середовище, і реальним рівнем сформованості їх екологічної культури;

- сучасними високими темпами зростання екологічної інформації та недостатньою ефективністю форм і методів навчання, які застосовуються викладачами та студентами для її засвоєння;

- усвідомленістю педагогічними працівниками необхідності формування у майбутніх молодших спеціалістів екологічних знань і вмій вирішувати природоохоронні завдання та відсутністю науковообґрунтованих технологій педагогічної підтримки цього процесу.

Сутність екологічної культури була предметом дослідження М. Дробнохода, Н. Адаменко, А. Дудаш, Л. Кириленко, С. Іващенко, В. Крисаченко, Н. Негруци, М. Хилько. Мету, завдання і принципи екологічної освіти вивчали Н. Авраменко, П. Бачинський, І. Зверев, Л. Некос, М. Бауер, Г. Білявський, О. Мітрясова, С. Павлюченко. Проблему екологічного виховання досліджували О. Вишневський, Л. Вороніна, В. Комендар, Н. Назарова, О.Пеньковець. Окремим аспектом формування екологічної культури учнів та студентів педагогічних навчальних закладів присвятили свої дослідження Т. Гладюк, О. Король, Т. Кузнєцова, С. Либідь, В. Львова, П. Пономарьова, Г. Пустовіт, Г. Тарасенко, М. Швед, А. Бегека.

У написаних дисертаційних роботах за останні роки досліджувалися питання: система виховання складових екологічної культури студентів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності (Т. Вайда); розвиток екологічної культури студентів природничо-географічного факультету вищого навчального закладу (Н. Грейда); особливості формування екологічної культури, екологічної компетентності студентів технічних закладів освіти (Н. Єфіменко, Н. Олійник, Л. Лук'янова). Екологічний світогляд студентів-аграрників досліджувала Н.Негруца.

У наявних наукових працях і спеціальних дослідженнях певною мірою вже досліджено зміст, завдання, форми і методи формування екологічної культури учнів та студентів. Водночас ученими ще недостатньо приділено уваги проблемі формування екологічної культури студентів-аграрників, виявленню вискоефективних форм, методів і засобів їх екологічної освіти та екологічного виховання.

Необхідність подолання вищезазначених суперечностей, а також відсутність системних досліджень щодо формування екологічної культури студентів-аграрників зумовили вибір теми дисертації: **“Формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної теми „Розробка теоретичних і методичних аспектів формування навчально-пізнавальної активності студентів вищих аграрних навчальних закладів” (РК 01004U004363), яка виконується кафедрою педагогіки Національного аграрного університету.

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного аграрного університету (протокол № 3 від 17 жовтня 2000 р.) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 9 від 27 листопада 2001 р.).

Об'єкт дослідження – екологічна культура студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації як компонент їх професійної підготовки.

Предметом дослідження є педагогічні умови формування у майбутніх молодших спеціалістів аграрного профілю екологічної культури.

Мета дослідження полягає у визначенні і обґрунтуванні педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів та експериментальній перевірці методики їх реалізації у навчально-виховному процесі вищих аграрних навчальних закладів.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на тому, що формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників буде ефективним у разі системного забезпечення педагогічних умов, які реалізують дієвість конструктиву трьох провідних складових: екологічної освіти; екологічного виховання та еколого-практичної діяльності.

Об'єкт, предмет, мета та гіпотеза обумовили такі **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу теорії та практики з формування екологічної культури з'ясувати суть, зміст і структуру екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.
2. Уточнити критерії, показники та рівні сформованості екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників.
3. Обґрунтувати та розробити модель системи формування екологічної культури студентів аграрних коледжів та технікумів.
4. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації та експериментально перевірити методику їх ефективної реалізації.

Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні та методологічні принципи теорії наукового пізнання (історизму, системності та полікультурності); аналіз психологічних та педагогічних явищ; основні положення системно-структурного, діяльнісного, особистісно-розвивального підходів до формування особистості; концептуальні положення про провідну роль екологічної діяльності, за допомогою якої здійснюється трансформація екологічних знань у переконання, норми екологічно безпечної поведінки.

Теоретичну базу дослідження становлять: філософські положення про взаємодію у системі “людина-природа” (В. Вернадський, Е. Гірусов та інші); концепції завдань екологічної освіти (В. Крисаченко, Н. Негруца, Н. Адаменко); концепції значення екологічних знань у процесі формування екологічної культури (Г. Білявський, Л. Некос, М. Бауер); положення про закономірності впливу екологічного виховання на формування екологічної культури (Л. Вороніна, В. Комендар, Н. Назарова, Л. Немець, Н. Пустовіт);

концепції професійної підготовки студентів (Т. Вайда, Н. Грейда, Н. Єфіменко, Л. Лук'янова).

Розв'язання поставлених завдань дисертаційної роботи здійснено з використанням таких **методів дослідження**:

- теоретичні методи: методи аналізу (ретроспективний, порівняльний) для зіставлення та порівняння різних поглядів учених на досліджувану проблему, визначення напрямів дослідження та поняттєво-категоріального апарату; класифікація та систематизація щодо показників та рівнів розвитку екологічної культури студентів; моделювання для розробки моделі системи формування екологічної культури студентів; прогнозування, логічне узагальнення (висновки та рекомендації щодо вдосконалення процесу формування екологічної культури студентів у вищих аграрних навчальних закладах);

- емпіричні методи: вивчення досвіду формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладах I-II рівнів акредитації; експертні оцінки, анкетування, спостереження, бесіди для визначення рівня сформованості екологічної культури студентів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) для вивчення процесу формування екологічної культури студентів-аграрників, конкретизація, перевірки ефективності методики реалізації педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників; кількісний і якісний аналіз емпіричних даних здійснювався з використанням методів математичної статистики.

Експериментальна база дослідження. Основною базою експериментальної роботи був Мукачівський державний аграрний технікум, де перевірялася ефективність розробленої методики реалізації педагогічних умов формування екологічної культури студентів. Дослідно-експериментальна робота проводилася також у Бережанському агротехнічному інституті НАУ, Рівненському державному аграрному технікумі, Таращанському агротехнічному коледжі, Національному аграрному університеті. Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 436 студентів та 163 викладачі.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося протягом 1999-2005 рр. і охоплювало три етапи науково-педагогічного пошуку.

Перший етап – аналітико-констатувальний (1999-2000 рр.) передбачав вивчення першоджерел щодо досліджуваної проблеми, аналіз педагогічного досвіду щодо формування екологічної культури студентів аграрних технікумів та коледжів; розробку методики дослідження, проведення констатувального експерименту; уточнення критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічної культури як інтегративної якості особистості.

Другий етап – аналітико-пошуковий (2001-2002 рр.). Обґрунтовано та розроблено модель педагогічної системи формування екологічної культури студентів аграрних технікумів та коледжів, що враховує цілі, завдання, принципи та вимоги, педагогічні складові та умови формування екологічної культури, розроблено методику їх системної реалізації у навчально-виховному

процесі.

Третій етап – завершально-узагальнюючий (2003-2005 рр.). Проведено формувальний етап експерименту; скориговано вихідні концептуальні положення дослідження; сформульовано висновки та рекомендації педагогічним працівникам; визначено подальші перспективи дослідження; проведено заходи щодо впровадження одержаних результатів у навчально-виховний процес вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- *вперше визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що реалізують конструктив трьох провідних складових формування екологічної культури студентів (екологічної освіти, екологічного виховання та еколого-практичної діяльності): реалізація неперервності екологічної освіти в процесі підготовки молодших спеціалістів через урахування специфіки та вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціальності; відображення у змісті навчальних дисциплін регіональних екологічних проблем, розробка і застосування комплексу відповідного методичного забезпечення з агрономічного та економічного циклів підготовки фахівців-аграрників; екологізація виховної роботи на основі врахування народних звичаїв, морально-етичних традицій українців з раціонального ведення сільськогосподарського виробництва та збереження довкілля технікуму чи коледжу; реалізація особистісно-діяльнісного підходу до формування екологічних знань, поглядів, переконань, норм поведінки студентів тощо;*

- *вперше обґрунтовано модель системи формування екологічної культури студентів аграрних технікумів та коледжів, що охоплює цілі, завдання, принципи та вимоги, педагогічні складові та умови формування екологічної культури;*

- *уточнено комплекс критеріїв: мотиваційний, пізнавальний, поведінково-діяльнісний і розроблено рівні сформованості означеної інтегрованої властивості студентів-аграрників (низький, достатній, високий).*

- *дістали подальшого розвитку положення про суть, зміст та структуру екологічної культури студентів аграрних технікумів як результат їх екологічної освіти, екологічного виховання та еколого-практичної діяльності.*

Практичне значення дослідження полягає у створенні методичного забезпечення екологізації навчально-виховного процесу вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації; розробці методичних рекомендацій з питань упровадження у практику вищих аграрних навчальних закладів форм і методів формування екологічної культури студентів. Практичне значення мають також запропоновані різнорівневі проблемні екологічні завдання, методичні розробки виховних екологічних заходів (тижні охорони природи, усні екологічні журнали, організаційно-методичне забезпечення роботи гуртків молодого еколога тощо), еколого-виробничі ситуації, що розроблялися і використовувалися автором під час педагогічного експерименту.

Результати дисертаційного дослідження експериментально перевірено та упроваджено у навчально-виховний процес Бережанського агротехнічного інституту НАУ (довідка про впровадження № 8 від 20.09.2005 р.), Мукачівського державного аграрного технікуму (довідка про впровадження

№ 319 від 8.06.2004 р.), Рівненського державного аграрного технікуму (довідка про впровадження № 308 від 22.06.2004 р.), Тарашанського агротехнічного коледжу (довідка про впровадження № 37 від 12.09.2005 р.)

Особистий внесок здобувача. Одержані автором наукові результати є самостійним внеском у розробку проблеми вдосконалення процесу формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації. У статті “Аспекти формування екологічної культури студентів аграрних вузів”, яка була написана у співавторстві з Лузаном П.Г., особистим внеском автора є обґрунтування педагогічних умов формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена використанням системи взаємодоповнюючих методів наукового пошуку, адекватних його меті та завданням; теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних позицій; якісним та кількісним аналізом експериментальних даних; винесенням результатів дослідження на розгляд педагогічного загалу, а також позитивними наслідками їх упровадження.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження на різних етапах його організації обговорювались на Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і освіта-2005” (Дніпропетровськ (Україна) - Белгород (Росія) 7 лютого 2005 р.); Всеукраїнських – “Екологічна освіта в сучасних умовах: методика та практика використання телеробіт в роботі учбових закладів” (7 квітня 2004 р., м. Київ); “Освіта для сталого розвитку. Доступність та неперервність екологічної освіти – вимога часу” (5 липня 2004 р., м. Ужгород).

Результати дослідження оприлюднювались і обговорювались на засіданнях кафедр педагогіки та методики навчання Національного аграрного університету, на науково-методичних семінарах і нарадах педагогічних працівників Мукачівського та Рівненського державних аграрних технікумів.

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 9 наукових працях, з них 8 одноосібних. Серед них монографія, збірник методичних рекомендацій, 4 статті – у наукових фахових виданнях, 3 – у збірниках конференцій.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, 2 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (291 найменування, з них 8 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації 227 сторінок, основний текст викладено на 164 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету і основні завдання, гіпотезу та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, відображено апробацію і впровадження одержаних результатів,

виокремлено особистий внесок здобувача.

У першому розділі дисертації – „**Теоретичні аспекти формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів**” – викладено результати історико-педагогічного аналізу проблеми формування екологічної культури в педагогічній теорії та практиці, розкрито сутність та структуру поняття “екологічна культура особистості”, обґрунтовано педагогічні умови і розроблено структурну модель формування екологічної культури студентів-аграрників.

Результати аналізу філософської, психолого-педагогічної наукової літератури з проблеми дослідження свідчать, що питання відносин людини та природи займають значне місце в поглядах багатьох філософів, науковців, педагогів (С. Варв'янський, В. Крисаченко, О.Салтовський, В.Борейка, В.Герасимчук, А. Палеха, О.Шиян, О. Вишневський, І.Зверев, І.Суравєгіна, А.Волкова, Я.Габєв, І.Матрусов, В.Назаренко, Н.Пустовіт, М.Самойленко, В.Шарко, В. Комендар, О.Химинець), оскільки екологічна освіта і виховання населення Землі постає у світовому баченні як головний чинник можливості подальшого буття та життєдіяльності людей. Важливе місце у розв'язанні даної проблеми займає підготовка фахівців-аграрників з високим рівнем екологічної культури, оскільки їх майбутня професійна діяльність передбачає активний вплив на природне середовище та здоров'я людей.

Результати проведеного аналізу досліджень, які присвячені проблемі формування екологічної культури особистості, свідчать, що, з одного боку, накопичено достатній теоретичний і практичний досвід, глибоко розглянуті загальнонаукові, педагогічні, психологічні та методологічні аспекти даної проблеми, але, з іншого боку, недостатньо дослідженні питання присвячені формуванню екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Під **екологічною культурою спеціаліста аграрного профілю** ми розуміємо інтегровану якість особистості, що характеризується високим рівнем оволодіння системою екологічних знань, умінь, навичок, способами екологобезпечної поведінки та обґрунтованим прийняттям рішень у професійній діяльності з урахуванням основних закономірностей розвитку системи природа-суспільство.

У результаті проведеного теоретичного аналізу структури екологічної культури майбутніх спеціалістів аграрних технікумів виявлено основні компоненти: *потребо-мотиваційний* (сукупність спонукальних причин діяльності); *інтелектуальний* (конкретні знання, факти, поняття, теорії, закономірності); *професійно-діяльнісний* (активна участь в природоохоронній діяльності, застосування набутих умінь та навичок для вирішення професійних проблем з урахуванням екологічного та морального імперативів). Названі компоненти тісно взаємопов'язані і є необхідними складовими підготовки майбутнього молодшого спеціаліста сільськогосподарського виробництва.

На основі аналізу теорії та практики формування екологічної культури студентів-аграрників та власного дослідження встановлено, що процес

формування основних компонентів екологічної культури студентів повинен здійснюватися системно. Пропонована педагогічна система має таку структуру (рис. 1):

- мета, завдання, принципи, зміст, методи і форми екологічної підготовки, реалізація яких різнобічно обґрунтовуються концептуальними положеннями дослідження;
- педагогічних складових і умов формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників;
- діагностика та управління процесом формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації;
- результат, який полягає у досягненні високого та достатнього рівнів екологічної культури у студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Наше бачення процесу формування екологічної культури студентів з позиції системного підходу дає підстави розглядати її як компонент більш широкої сукупності – системи підготовки фахівців у вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

Виявлено і теоретично обґрунтовано провідні педагогічні складові ефективного формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників, до яких належать: екологічна освіта, екологічне виховання, еколого-практична діяльність. Дієвість їх як системи забезпечується комплексом педагогічних умов, зокрема: реалізація неперервності екологічної освіти в процесі підготовки молодших спеціалістів шляхом врахування специфіки та вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціальності; відображення у змісті еколого-освітньої роботи регіональних екологічних проблем, розробка і застосування комплексу відповідного методичного забезпечення з усіх циклів підготовки фахівців-аграрників; екологізація виховної роботи технікуму чи коледжу на основі врахування народних звичаїв, морально-етичних традицій українців для збереження довкілля; запровадження діяльнісного підходу до формування екологічних знань, поглядів, переконань, норм поведінки студентів тощо.

У другому розділі – **„Формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів аграрного профілю”** – розглянуто практичну підготовку на основі діяльнісного підходу як основного чинника формування екологічної культури студентів, розроблено методичку системної реалізації педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів; обґрунтовано показники, критерії і рівні її сформованості; визначено етапи організації та методичку проведення констатувального і формувального експериментів; здійснено аналіз, систематизацію та узагальнення їх результатів.

На основі аналізу основних вимог до практичної підготовки обґрунтовано комплекс завдань, вирішення яких у процесі практичного навчання має суттєво підвищити рівень екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Провідною педагогічною умовою при цьому є реалізація діяльнісного підходу до оволодіння студентами екологічними знаннями, виховання у них переконань

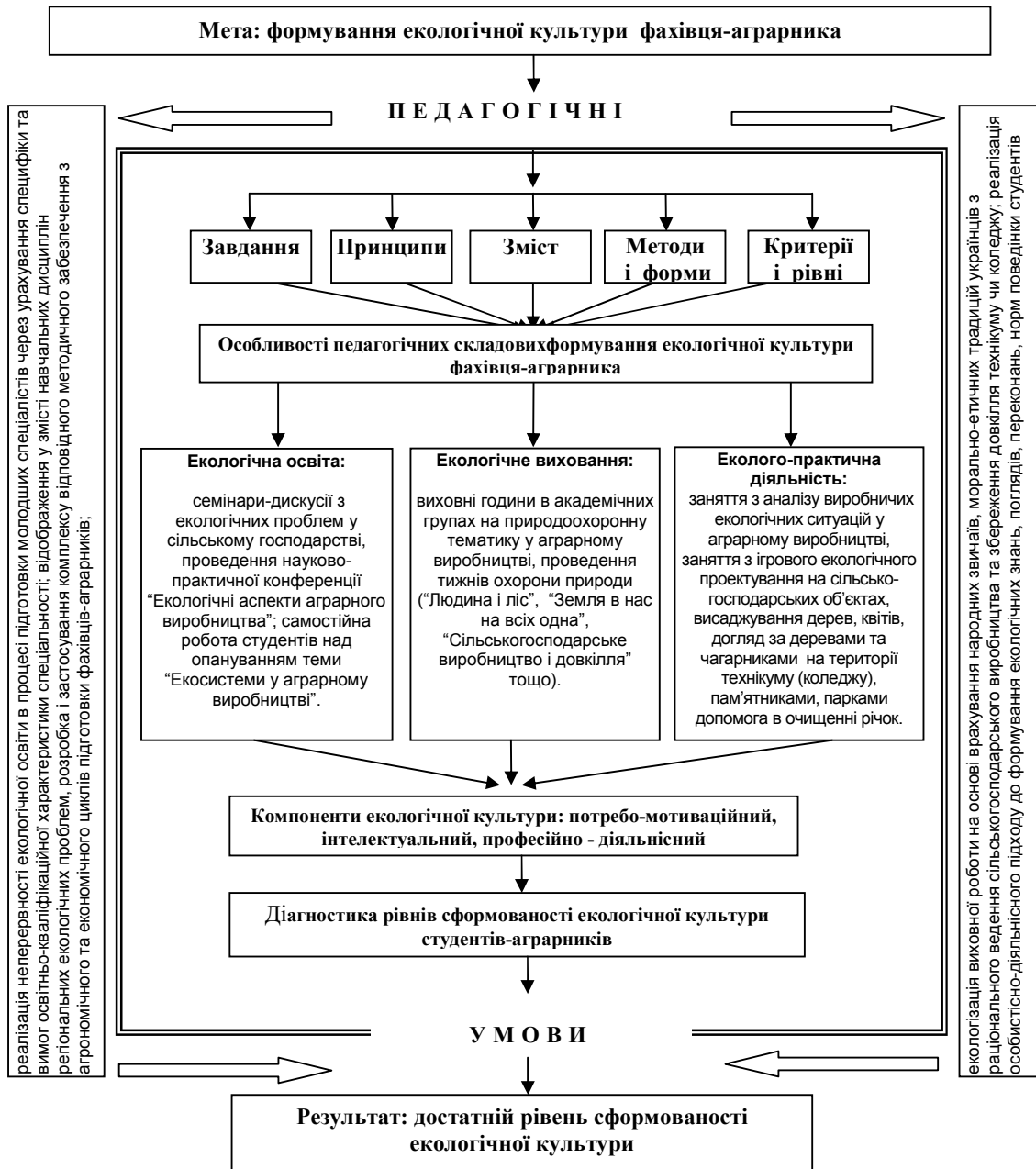

Рис. 1. Модель системи формування екологічної культури студентів-аграрників

еколого-безпечної професійної діяльності.

На основі аналізу нашої практичної діяльності виявлено, що найбільш ефективними методами формування екологічної культури студентів є: словесні – лекційний метод, пояснення, розповідь, бесіда, дискусія; наочні – демонстрування, ілюстрування, самостійне спостереження; практичні – вправи, розв'язання еколого-виробничих ситуацій, ігровий метод, екологічне

проектування, виробничо-практичний метод тощо. Щодо форм організації навчання, то вибір був підпорядкований логіці діяльнісного підходу: послідовне залучення студентів у різновиди навчальної та навчально-професійної діяльності, при цьому репродуктивні, виконавчі дії поступово змінювалися продуктивними, творчими.

Уміння та навички майбутньої еколого-професійної діяльності студентів-аграрників успішно набуваються на заняттях з аналізу виробничо - екологічних ситуацій, ігрового екологічного проектування, під час реалізації наскрізної програми екологічного виховання студентів та інших заходів.

Під час констатувальних експериментальних досліджень було здійснено аналіз навчальних планів, програм спеціальних дисциплін, навчально-методичної документації щодо проведення навчально-виробничих практик студентів, підручників, навчальних та методичних посібників зі спеціальних дисциплін, планів виховної роботи у вищих аграрних навчальних закладах I-II рівнів акредитації. Вивчено зміст курсових і дипломних робіт, проведено анкетування та бесіди зі студентами, педагогічними працівниками, випускниками аграрних технікумів і коледжів з метою вивчення стану екологічної підготовки майбутніх фахівців-аграрників.

За результатами матеріалів констатувального зрізу зроблено такі висновки: а) традиційна організація навчально-виховного процесу у вищих аграрних навчальних закладах I-II рівнів акредитації недостатньо сприяє формуванню екологічної культури студентів; б) у практиці екологічної підготовки майбутніх молодших спеціалістів має місце неузгодженість напрямків екологічної освіти, екологічного виховання та еколого-практичної діяльності як дієвих складових формування екологічних знань, поглядів, переконань, еколого-гуманних рис особистості; в) недостатня екологічна підготовка випускників аграрних технікумів і коледжів детермінована низькою переконаністю педагогічних працівників в необхідності екологізації навчально-виховного процесу; г) існує нагальна потреба у створенні методики реалізації педагогічних умов формування екологічної культури студентів засобами екологічної освіти та виховання шляхом залучення майбутніх молодших спеціалістів до еколого-практичної діяльності.

Відповідно обґрунтованої структури екологічної культури особистості виділено критерії (мотиваційний, пізнавальний та поведінково-діяльнісний) і розроблено рівні сформованості означеної інтегрованої властивості студентів-аграрників: 1) високий (міцні та осмислені екологічні знання, вміння застосовувати ці знання на практиці, активна участь у природоохоронній діяльності); 2) достатній (поверхневість екологічних знань, недостатня активність в екологічній діяльності); 3) низький (володіння екологічними знаннями на рівні впізнання, відсутність умінь вирішувати екологічні проблемні ситуації, пасивність та інертність щодо природоохоронної діяльності, домінують почуття споживацького ставлення до природи).

У перебігу формувального експерименту здійснювалась перевірка робочої гіпотези дослідження викладачами Мукачівського державного технікуму під

особистим організаційним, методичним керівництвом дисертанта. До експерименту було залучено 4 студентські групи (Аг-41; ОФ-47; БО-32; БО-33, всього 116 осіб) економічного та агрономічного відділень. Для експериментального дослідження було виділено два однорідні об'єкти – експериментальні та контрольні групи (кількість студентів відповідно 60 та 56).

Для експериментальної перевірки педагогічних умов формування екологічної культури студентів нами запропоновано: 1) при підготовці майбутніх молодших спеціалістів-аграрників реалізовувати міждисциплінарний принцип, за яким вивчення кожної дисципліни навчального плану передбачає вирішення завдань екологічної підготовки; 2) методика поетапної трансформації теоретичних знань в практично-екологічні уміння та навички через залучення студентів до різновидів форм навчання, що забезпечувало оволодіння ґрунтовними екологічними знаннями, елементами професійно-екологічної діяльності; 3) методичні рекомендації підготовки та проведення імітаційно-ігрових занять (заняття з аналізу екологічних ситуацій та ігрового екологічного проектування), у яких моделювалося розв'язання реальних екологічних ситуацій проблемного характеру; 4) комплекс заходів екологічного виховання студентів за курсами, реалізація яких забезпечує екологізацію освітньо-виховного середовища вищого аграрного навчального закладу I-II рівнів акредитації та формування сталих еколого-гуманних рис особистості.

Зіставлення розподілів студентів на початку і в кінці експерименту проводилося за критерієм χ^2 . Цим підтверджено позитивні зрушення в розподілі студентів експериментальних груп за рівнем сформованості екологічної культури.

Зведені дані про розподіл студентів на контрольні і експериментальні групи (табл. 1) свідчать про ефективність формування екологічної культури за означеною експериментальною методикою.

Таблиця 1

Розподіл студентів експериментальних і контрольних груп за рівнями сформованості екологічної культури (%)

Заміри	Групи	Рівні екологічної культури		
		низький	достатній	високий
1	Контрольні	48,2	35,7	16,1
	Експериментальні	51,6	33,3	15,1
2	Контрольні	44,6	35,8	19,6
	Експериментальні	21,7	48,3	30,0
Приріст	Контрольні	- 3,6	+ 0,1	+ 3,5
	Експериментальні	- 29,9	+ 15,0	+ 14,9

Зафіксовано приріст студентів у експериментальних групах, екологічна культура яких за всіма критеріями була визначена високим рівнем: у порівнянні з початковим станом частка цих студентів зросла на 14,9 %. У контрольних групах констатовано незначний зріст – на 3,5 %. На закінчення експерименту в

експериментальних групах низький рівень екологічної культури демонстрували 21,7 % студентів, достатній – 48,3 %, високий – 30,0 % відповідно. У контрольних групах зменшилася частка студентів з низьким рівнем екологічної культури – з 48,2 % до 44,6 %. Певні позитивні зрушення відбулися на достатньому та високому рівні сформованості екологічної культури студентів. Статистична обробка одержаних даних підтвердила, що емпіричні розподіли студентів експериментальних груп за рівнем сформованості екологічної культури на початку і в кінці експерименту відрізняються між собою, проте в контрольних групах зростання несуттєве.

На цьому етапі дослідження ми дійшли висновку, що процес формування екологічної культури студентів має здійснюватися системно, реалізуючи конструктив трьох провідних складових: екологічної освіти; екологічного виховання; еколого-практичної діяльності. Обґрунтовані у дослідженні основні принципи, складові і умови формування екологічної культури студентів створюють об'єктивні можливості розроблення педагогічної системи означеного процесу.

Отже, системна реалізація педагогічних умов, що забезпечують дієвість екологічної освіти та виховання із залученням студентів до природоохоронної діяльності, змінила їх ціннісні орієнтації, екологічну свідомість, ставлення до навколишнього середовища, самого себе. Студенти демонстрували розуміння дбайливого ставлення до природи, виявляли інтерес до екологічних проблем, здатність до аналізу та оцінки власної діяльності відповідно до морально-етичних норм суспільства. В експериментальних групах на кінець експерименту сформувалась позитивна установка на включеність в екологічну діяльність. Куратори груп відзначали активність студентів під час проведення науково-практичних конференцій екологічного змісту, виховних годин на природоохоронну тематику, сформованість у них умінь застосовувати знання з екології для виконання майбутніх професійних завдань.

Запропонована для експериментальної перевірки методика системної реалізації педагогічних умов формування екологічної культури студентів мала позитивний вплив і на педагогічних працівників технікуму. Насамперед, викладачі дисциплін екологічного спрямування з інтересом взяли участь в педагогічному експерименті, оволоділи методикою підготовки та проведення імітаційно-ігрових занять, продуктивної організації самостійної роботи студентів, в цілому підвищили рівень своєї педагогічної майстерності.

ВИСНОВКИ

1. Результати аналізу психолого-педагогічної літератури і практики підготовки майбутніх фахівців аграрного сектору економіки свідчать про те, що недостатня сформованість екологічної культури породжує педагогічну суперечність між вимогами суспільства, системою підготовки кадрів і особистістю студента до рівня своєї еколого-професійної підготовки та дидактичними можливостями навчального процесу аграрних технікумів і

коледжів задовольнити ці вимоги. Вирішення цієї суперечності вимагає впровадження таких технологій підготовки студентів, які дають змогу майбутнім аграрникам набути теоретичний і практичний досвід екологічно безпечного розв'язання складних завдань виробництва. Крім того, майбутня виробнича діяльність випускників вищого аграрного навчального закладу I-II рівнів акредитації передбачає активний вплив на природне середовище і ця особливість детермінує необхідність їхньої ґрунтовної екологічної підготовки, створення певної системи формування екологічної культури студентів.

Встановлено, що екологічна культура є інтегрованою якістю особистості. Основними її складовими компонентами визначено: потребо-мотиваційний (інтереси, потреби, мотиви, прагнення до екологічної діяльності у аграрному виробництві); інтелектуальний (екологічні знання та уміння, екологічний кругозір, поінформованість щодо сучасних екологічних ситуацій у сільськогосподарському виробництві тощо); професійно-діяльнісний (екологічні дії, що здійснюються фахівцем в умовах аграрного виробництва).

2. Сформованість екологічної культури студентів-аграрників вимірюється та оцінюється за трьома основними критеріями (мотиваційний, пізнавальний, поведінково-діяльнісний), кожний з яких характеризується відповідними показниками. Визначено рівні сформованості екологічної культури студентів-аграрників: 1) високий (міцні та осмислені екологічні знання, вміння застосовувати ці знання на практиці, активна участь в природоохоронній діяльності); 2) достатній (поверхність екологічних знань, недостатня активність в екологічній діяльності); 3) низький (володіння екологічними знаннями на рівні впізнання, відсутність умінь вирішувати екологічні проблемні ситуації, пасивність та інертність щодо природоохоронної діяльності, домінують почуття споживацького ставлення до природи).

3. Розроблено й обґрунтовано модель педагогічної системи формування екологічної культури студентів аграрних коледжів та технікумів, до якої входять такі компоненти: мета, завдання екологічної підготовки; принципи, зміст, методи і форми формування екологічної культури студентів; провідні педагогічні складові та умови формування екологічної культури; діагностика результатів сформованості екологічної культури студентів. Вищеназвані компоненти моделі відображають упорядковану сукупність і послідовність методів, які забезпечують реалізацію педагогічного процесу в аграрному коледжі та досягнення необхідних рівнів екологічної культури.

4. Виявлено педагогічні умови ефективного формування екологічної культури майбутніх молодших спеціалістів-аграрників. Системне забезпечення яких надає дієвості екологічному вихованню, екологічній освіті та еколого-практичній діяльності як провідним складовим екологічної підготовки студентів. Такими педагогічними умовами є: реалізація неперервності екологічної освіти в процесі підготовки молодших спеціалістів шляхом врахування специфіки та вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціальності; відображення у змісті еколого-освітньої роботи регіональних екологічних проблем; розробка і застосування комплексу відповідного методичного забезпечення з агрономічного та економічного

циклів підготовки фахівців-аграрників; екологізація виховної роботи технікуму чи коледжу на основі врахування народних звичаїв, морально-етичних традицій українців з раціонального ведення сільськогосподарського виробництва та збереження довкілля; реалізація діяльнісного підходу до формування екологічних знань, поглядів, переконань, норм поведінки студентів тощо.

5. Розроблена методика формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації, яка передбачає поетапну трансформацію теоретичних знань в практично-екологічні уміння та навички шляхом залучення студентів до різних видів навчально-професійної діяльності. В умовах екологізації соціального середовища заняття академічного типу удосконалювалися та доповнювалися різними методами та формами навчальної роботи, які наближали студентів до оволодіння професійно-екологічною діяльністю. Зокрема, методика передбачала застосування таких форм навчальної роботи, як імітаційно-ігрові заняття, у яких моделювалося розв'язання реальних екологічних ситуацій проблемного характеру. Пропонувалося під час курсового та дипломного проектування, проведенні навчальних та виробничо-технологічних практик вводити екологічний компонент, що переводив теоретичні знання у практичну площину екологічної підготовки студентів.

Визначено і теоретично обґрунтовано метод екологічного навчання щодо розв'язання екологічних ситуацій на реальних об'єктах сільськогосподарського виробництва, який побудовано на принципах ігрового проектування та моделювання майбутньої професійної діяльності.

6. Закономірний характер впливу запропонованої методики системного забезпечення обґрунтованих педагогічних умов на ефективність формування екологічної культури студентів підтверджено результатами педагогічного експерименту. Констатовано, що формування екологічної культури студентів аграрних технікумів та коледжів не має достатнього наукового обґрунтування, а в практиці їх екологічної підготовки відсутня система поєднання екологічної освіти, екологічного виховання та еколого-практичної діяльності. Це пов'язано з тим, що переконаність педагогічних працівників в екологізації навчально-виховного процесу є низькою, що детермінує недостатню екологічну вихованість випускників.

На початку експериментальної роботи за рівнями сформованості екологічної культури студенти досліджуваних груп практично не відрізнялися між собою. В кінці експерименту відбулося зростання кількості студентів з достатнім та високим рівнем сформованості екологічної культури: у експериментальних групах відповідно на 15, 0 та 14,9 %, а в контрольних – на 0,1 та 3,5 %. Статистична обробка одержаних даних підтвердила, що емпіричні розподіли студентів експериментальних груп за рівнем екологічної культури на початку і в кінці експерименту відрізняються між собою, а в контрольних групах суттєвої різниці не спостерігається.

Результати дисертаційного дослідження дають підстави вважати, що мету досягнуто, завдання реалізовано, виявлені складові та педагогічні умови

формування екологічної культури студентів свідчать про необхідність удосконалення навчально-виховного процесу у вищих аграрних навчальних закладах I-II рівнів акредитації на засадах екологізації як соціального середовища життєдіяльності студентів, так і освітньо-професійних програм підготовки молодших спеціалістів.

Дане дослідження не вичерпує розв'язання всіх аспектів проблеми формування екологічної культури студентів аграрних технікумів та коледжів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим концептуальним аналізом змісту освітньо-професійних програм в аспекті екологізації навчальних дисциплін, пошуком адекватних форм введення екологічних компонентів до способів навчальної роботи, зокрема, при вивченні спеціальних дисциплін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Фенчак Л.М. Формування екологічної культури студентів: Монографія. – К.: Національний аграрний університет, 2005. – 160 с.
2. Лузан П.Г., Фенчак Л.М. Аспекти формування екологічної культури студентів аграрних технікумів // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 2002. – Вип. 59. – С. 299-305.
3. Фенчак Л.М. Формування екологічної культури, як складова професійної підготовки студентів аграрних технікумів // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 2002. – Вип. 59. – С. 293-298.
4. Фенчак Л.М. Проблема формування екологічної культури студентів у психолого-педагогічній теорії // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. — К., 2004. – Вип. 35. – С. 230-242.
5. Фенчак Л.М. Методологічний аспект формування екологічної культури// Нові технології навчання. – К., 2005. – Вип. 41. – С. 158-164.
6. Фенчак Л.М. Роль неформальної екологічної освіти у формуванні екологічної свідомості і культури особистості // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Екологічна освіта в сучасних умовах: методика та практика використання телеробіт в навчально-виховних закладах”. К., 2004 – С. 22-24.
7. Фенчак Л.М. Неперервна екологічна освіта і виховання – першочергові чинники формування екологічної культури підростаючого покоління // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Освіта для сталого розвитку. Доступність та неперервність екологічної освіти – вимога часу”. – Вісник ЗОЕНЦ.– Ужгород, 2004. – Вип. 8. – Ч.I. – С.106-113.
8. Фенчак Л.М. Методичні рекомендації з формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації (для викладачів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації). – Мукачево: Мукачівський державний аграрний технікум, 2005. – 35 с.
9. Фенчак Л.М. Шляхи підвищення ефективності розвитку екологічної освіти та виховання в Україні // Матеріали VIII міжнародної науково-

практичної конференції “Наука і освіта – 2005”. – Дніпрпетровськ: Наука і освіта, 2005. – Т.16 “Екологія” – С. 55-58.

АНОТАЦІЇ

Фенчак Л.М. Формування екологічної культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006.

Робота присвячена дослідженню проблеми формування екологічної культури студентів-аграрників. У дисертаційному дослідженні вперше на основі системного підходу визначено педагогічні складові та умови формування екологічної культури молодших спеціалістів аграрного профілю. Експериментально перевірено розроблену автором методику реалізації педагогічних умов щодо формування екологічної культури студентів-аграрників. Уточнено та доповнено зміст понять “екологічний світогляд”, “екологічне мислення”, “екологічна культура”. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані науковцями, викладачами, керівниками вищих навчальних закладів.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, екологічне виховання, еколого-практична діяльність, педагогічні складові та умови, критерії та рівні сформованості екологічної культури

Фенчак Л.М. Формирование экологической культуры студентов высших аграрных учебных заведений I-II уровней акредитации. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, 2006.

Диссертация посвящена исследованию проблемы формирования экологической культуры студентов аграрных техникумов и колледжей. Актуальность проблемы обусловлена обострением противоречий между профессиональной подготовкой студентов, требованиями общества и угрожающим влиянием человека на окружающую среду. На основе обобщения научно-педагогической литературы осуществлен комплексный историко-педагогический анализ проблемы формирования экологической культуры личности. Это позволило определить, что структурными элементами формирования экологической культуры студента-аграрника выступают экологические знания, экологическое мышление, экологическое сознание, экологическое мировоззрение, экологическая этика, а средствами являются экологическое образование, экологическое воспитание и эколого-практическая деятельность.

Показано, что основными компонентами экологической культуры

будущих младших специалистов-аграрников есть потребностно-мотивационный (совокупность понудительных причин деятельности); интеллектуальный (конкретные знания, факты, понятия, теории, закономерности); профессионально-деятельностный (активное участие в природоохранной деятельности, использование сформированных умений и навыков для решения профессиональных проблем с учетом экологического и морального императивов). Названные компоненты тесно взаимосвязаны и являются необходимыми составляющими подготовки будущего младшего специалиста.

В диссертационном исследовании впервые теоретически обоснованы ведущие педагогические составляющие формирования экологической культуры личности: экологическое образование, экологическое воспитание и эколого-практическая деятельность. Действенность их как системы обеспечивается комплексом педагогических условий, в частности: реализация непрерывности экологического образования в процессе подготовки младших специалистов с учетом особенностей та согласно с требованием образовательно-квалификационной характеристики специальности; наличие в содержании эколого-образовательной работы региональных экологических проблем, разработка и применение комплексу соответствующего методического обеспечения всех специальностей подготовки студентов-аграрников; экологизация воспитательной работы техникума или колледжа; учет в системе экологической воспитательной работы со студентами народных обычаев, морально-этических традиций украинцев к сохранению окружающей среды; внедрение деятельного подхода к формированию экологических знаний, взглядов, убеждений, норм поведения студентов и др.

На основе анализа выявленных педагогических условий обоснована система формирования экологической культуры и построена ее модель. Предложена методика реализации разработанных теоретических положений в учебно-воспитательной работе аграрных техникумов и колледжей. Уточнены показатели, критерии и уровни сформированности экологической культуры студентов-аграрников. Результаты формирующего эксперимента и их качественный анализ подтвердили гипотезу исследования. Внедрение предложенной системы в учебно-воспитательный процесс дает возможность повысить уровень экологической культуры будущих специалистов-аграрников. Разработанные методические рекомендации могут быть использованы учеными, преподавателями, руководителями высших учебных заведений.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое образование, экологическое воспитание, эколого-практическая деятельность, педагогические составляющие и условия, критерии та уровни экологической культуры студентов-аграрников.

Phenchak L.M. The formation of ecological culture of students of higher agricultural educational establishments of I-II levels of accreditation. - Manual.

The dissertation to obtain a scientific degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. –

Ternopil State V.Hnatiuk Pedagogical University, Ternopil, 2006.

The dissertation deals with the problem of formation of ecological culture of students' agrarian technical schools and colleges. For the first time the pedagogical factors and conditions of the formation of ecological culture of junior specialists in agricultural have been determined in the dissertation on the basis of system approach. The author has elaborated and tested the methods of the formation of ecological culture of agrarian students. The meaning of such notions "ecological outlook", "ecological thinking", "ecological culture " has been defined and supplemented. Scientists, teachers and administration of higher educational establishments can use these developed methodical recommendations.

Key words: ecological culture, ecological educational, ecological studying, pedagogical conditions, ecological-practical activity, level of formation of ecological culture.